

3 مارچ 2021

داکتر سید عبدالله کاظم

معاهده دوستی "افغان - ترک" صد ساله شدا!

(بخش اول)

(قابل توجه: شرح مناسبات افغانستان و ترکیه عثمانی البته قبل از استرداد استقلال افغانستان، بخصوص در عصر سراجیه که بعد از برگشت علامه محمود طرزی از شام به کابل بطور حاشیوی برقرار گردید و با استخدام یک تعداد متخصصان ترک در امور نظامی، تعلیمی و صحی قدم های اولی و مهم گذاشته شد، خارج از محتوای این نوشته میباشد و تحقیق جداگانه را ایجاب میکند. خوشبختانه در این موضوع اخیراً نظرم به یک مقاله تحقیقی مشروح و مستندی افتاد که توسط مایکل اوسولیان Michael B. O'Sullivan نوشته شده و از طرف دیپارتمنت تاریخ پوهنتون کالیفورنیا در لاس انجلس در ماه اپریل 2016 تحت عنوان ("برادر کوچک دولت عثمانی": تکنوکراتهای عثمانی در کابل و انکشاف افغانستان در محراق توجه عثمانی 1908 تا 1923) به نشر رسیده است. علاقمندان میتوانند مقاله را به ادرس ایمیل ذیل از طریق آنلاين بدست آورند: mbosullivan@g.ucla.edu (عنوان مقاله:

"The Little Brother of the Ottoman State":

Ottoman technocrats in Kabul and Afghanistan's development in the Ottoman imagination, 1908 -23

آغاز روابط سیاسی افغانستان با کشورهای متحابه - از جمله با ترکیه:

شاه امان الله غازی بروز جمعه 2 حوت 1297ش (21 فیروزی 1919) حینیکه اولین ابلاغیه استرداد استقلال افغانستان را تسوید و آنرا به نشر سپرد، فرمود: «از همین وقت روابط دوستی خود را با هر مملکتی که آرزوی دوستی با افغانستان مستقل داشته باشد، بصورت بالمثل و متقابل مدنظر خواهیم گرفت». با نشر این اعلامیه دولت بلشویک روسیه اولین کشوری بود که با شناخت رسمی افغانستان به حیث یک کشور مستقل ابراز آمادگی کرد. شاه امان الله در حمل 1298 ش (مارچ 1919) هیئتی را بریاست محمولی خان دروازی جهت شناسائی رسمی افغانستان مستقل تعیین نمود تا پس از برقراری روابط سیاسی "دیپلماتیک" با دول دوست در استحکام روابط علمی و فنی بر طبق هدایات لازمه اقدام نماید و شاه ضمناً تصریح کرد که: «همه مقالات و قراردادهای و کمک های علمی و فنی و صنعتی که بر اساس موافقات و معاهدات بعمل خواهد آمد، تماماً بی آرایش و بدون شائبه و بروفق اصول همکاری دوستی بالمثل و متقابل در منصفه ظهور و انجام خواهد آمد که هیچگونه شرایط سیاسی را در بر نخواهد داشت و هرگز نخواهیم پذیرفت و افغانستان مستقل در پذیرفتن هیئت های علمی و فنی و امر خریداری و توريد هرگونه سامان و لوازم و قبول هر یک متخصص و انجنیر و مهندس خودش مختار مطلق است، تا هرچه مناسب داند، بپذیرد و بر استحضار آن موافقت نماید.» (وکیلی پولیزائی، عزیزالدین: "سلطنت امان الله شاه و استقلال مجدد افغانستان"، بخش اول، چاپ اول، کابل 1396، صفحه 185)

هیئت فوق العاده مذکور بتاريخ 31 حمل 1298 (21 اپریل 1919م) از کابل بصوب تاشکند حرکت کرد. چون راه مسدود بود، مدتی در آنجا متوقف ماند و در ماه میزان (اکتوبر) آن سال به مسکو رسید. اقامت هیئت در آنجا به دلایل مختلف از جمله تماس های مقدماتی با کشورهای بزرگ اروپائی در مورد شناسائی افغانستان مستقل و جلب تفاهم و نظر مثبت آنها مدت تقریباً یک نیم سال را در بر گرفت.

یکی از کشورهاییکه به درخواست هیئت فوق العاده جهت شناسائی استقلال افغانستان و استحکام دوستی و همکاری ابراز آمادگی کرد، همانا دولت ترکیه عثمانی بود که با اعزام یک هیئت با صلاحیت به مسکو نه تنها افغانستان را به حیث یک کشور مستقل شناخت، بلکه حاضر به امضای معاهده دوستی و همکاری بین دو کشور گردید. هیئت رسمی ترکیه که به ان مقصد عازم مسکو شد، دو شخصیت رسمی - هریک یوسف کمال بیگ ناظر امور اقتصادی ترکیه و داکتر رضا نوربیگ ناظر معارف آن کشور بودند که بتاريخ 11 حوت سال 1299ش (2 مارچ 1921م) بعد از طی مراتب مقدماتی معاهده دوستی افغان - ترک را با محمد ولی خان دروازی رئیس هیئت افغانی در مسکو به امضاء رسانیدند. متأسفانه طی مراحل بعدی به دلیل تحولات مهم در ترکیه برای مدتی به تعویق افتاد؛ تا آنکه بتاريخ 27

د پانو شمیره: له 1 تر 4

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټينگه کړئ maqalat@afghan-german.de

پاڼه: دلېکنې د لېکنيزې بڼې پاڼوالې د لېکوال په غاړه ده، هيله من يو خپله لیکنه له رالیرلو مخکې په څیر و لولئ

میزان سال 1301ش (18 اکتوبر 1922) زمینه مساعد شد و این معاهده را شاه امان الله غازی از جانب افغانستان و جنرال فخرالدین "فخری پاشا" اولین سفیرمختار دولت جمهوری ترکیه در کابل طی مراسم شاندار بعد از ادای نماز جمعه در مسجد جامع عیدگاه کابل در حضور جم غفیری از اراکین دولت، بزرگان و مردم کابل با شادمانی و هلهله توشیح و تصدیق کردند و به آن رسمیت بخشیدند.

در این محفل محمولی خان که در آنوقت عهده دار وزارت خارجه کشور شده بود، متن معاهده را به جهر قرائت کرد و سپس اعلیحضرت خطاب به مردم فرمود: بخیال بعضی از شما خواهد رسید که این عهدنامه را در مسکو سفرای ما امضاء کرده بودند، چرا در یکنیم سال تصدیق آن تأخیر شده است؟ شاه در پاسخ به سؤال خود علاوه کرد: «هر دولت حق دارد که بعد از امضاء نمایندگان خود اگر با چیزی موافق نباشد، تغییر بدهد. لهذا بعضی فقرات که به نظر من قدری صحیح نمی آمد، در این مدت با حضور سفیر صاحب با درایت جناب فخری پاشا مرفوع شد.» در حالیکه مشکل اساسی در تصدیق و نهائی ساختن معاهده طی مدت فوق مشکلات ناشی از تحولات مهم در ترکیه بعد از جنگ جهانی اول و شکست "قوای مرکزی" که ترکیه شامل آن بود، موجب این تأخیر گردید، با این شرح مختصر که:

در جنگ عمومی اول دولت عثمانی که از چند قرن بدانسومرکز خلافت اسلامی بود و با فتوحات دوامدار ساحه وسیع را در اشغال خود در آورده و بر آن حکمرانی میکرد، در نوامبر 1914 به جناح جرمنی - اطریش پیوست و کشور بلغاریا نیز متعاقب آن به تشکیل جبهه مسمی به متحدین "چهارگانه قوتهای مرکزی" شامل گردید و در برابر انگلیس، فرانسه و روسیه داخل جنگ شدند. جنگ چهار سال دوام کرد و قوای چهارگانه در جنگ با شکست مواجه شدند که در نتیجه آن دولت عثمانی نیز بسیاری از ساحات زیر سلطه خود را از دست داد و انگلیس و فرانسه بیشتر آن ساحات را تحت الحمایه خود قرار دادند. جرمنی پس از شکست در جنگ نظام جمهوری را اعلام کرد و امپراتوری اطریش نیز تجزیه شد. ترکیه عثمانی که قبل از جنگ نظام مشروطه را با حمایت گروه "ترکان جوان" پذیرفته بود، در اثر جنگ در حال اضمحلال قرار داشت و حتی استانبول را قوای فاتح به حیث یک منطقه آزاد اعلام کردند و ترکیه عثمانی ناگزیر انقره را به حیث پایتخت خود انتخاب کرد. در اینحال مصطفی کمال پاشا که در راس قوای نظامی و ملی ترکیه قرار گرفته بود، راه مقاومت را در پیش گرفت و موفق شد تا استانبول را آزاد سازد و بعضی ساحات دیگر را که توسط یونان اشغال شده بود، دوباره بدست آورد. او با این موفقیت محبوب ملت ترکیه شد و بعد از آن برای احیای مجدد کشورش مصدر خدمات بزرگ گردید، تا حدی که او را "اتا ترک" (پدر ترک) لقب دادند. موصوف در 29 اکتوبر 1923 نظام دیرینه خلافت اسلامی را لغو و بجایش نظام جمهوری را در ترکیه اعلام کرد و خودش به این مقام انتخاب شد و توانست کشور خود را دوباره به پا ایستاد کند.

متن معاهده "افغان - ترک":

قبل از آنکه به متن معاهده پرداخته شود، لازم است نگاهی مختصر به بیانیه شاه امان الله غازی انداخت که به مناسبت تصدیق و توشیح معاهده در مسجد عیدگاه کابل بعد از ادای نماز جمعه بتاریخ 27 میزان سال 1301 ش برگزار شده بود، ایراد کرد. شاه غازی خطاب به حاضران فرمود: «ملت عزیز من! حقیقتاً به همه شما معلوم خواهد بود که از طفولیت تا ایندم بسیار آرزو داشتم و دارم که با برادران مسلمان خود یک مناسبات دوستانه و روابط سیاسی قایم کنم. لیکن بنابر بر بعضی سبب ها خواهید دانست که چرا معطلی واقع شد. امروز چیزهای جزئی که در بین ما بود، الحمدلله تعالی برطرف شد و من عاجز کامیاب هستم باینکه با برادران خود دولت علیه ترکیه - یک عهدنامه دوستانه و محبانه تبادل می‌کنیم.» شاه غازی در ادامه فرمود: «همه شما میدانید تا وقتی ما مسلمانها باهم دست ندهیم و شادی و درد یکدیگر خود را ندانیم، گویا بدست خود تیشه به پای خود می‌زنیم. اگر اینطور باشد دولت افغانستان بگوید که دولت ترک هر چه شد، بما چه و دولت ایران بگوید که دولت افغانستان هر چه باشد، بما چه، گویا روز بروز خدا خواهد خراب شده می‌رویم. لهذا امروز یک عهد نامه بسیار مقدس را که فخر افغانستان است، با یک برادر خود بمناسبات محبت و دوستی صمیمانه امضاء می‌کنیم. اگرچه تمام آنرا در اخبار ها خواهید خواند، لیکن امروز جمعه که یکروز بسیار مبارک است، می‌خواهم که که جناب وزیر خارجه تمام عهد نامه را برای شمایان بخوانند تا بخوبی بدانید.»

سپس محمد ولی خان وزیر امور خارجه معاهده افغان - ترک را قرائت کرد که متن آن چنین است:

«دولتین عالیترین ترکیه و افغانستان بقناعت ایمانی خود شان روابط صمیمیه قلبیه همدیگر مربوط و بیک امل و مقصد مقدس متخصص اند بتملك منافع عالیه مشترکه مادی و معنوی دولت مشارالیهما بنابرین مطلب که سعادت و فلاکت

د پانو شمیره: له 2 تر 4

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلیکني د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاره ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرلو مخکي په خیر و لولی

یکی سعادت و فلاکت دیگری شمرده شده، باین احوال موجود که آغاز دور تقیظ و انتباه و استخلاص علام شرق دیده میشود، بکمال امتنان و شکران دیده حکم نمودند که مانند ازمنه ماضیه بی ارتباطی و منفرد ماندن شان ممکن نیست و ترتیب وظایف تاریخیه ضروریه که به هر دو طرف لازم آمده ضروریست این هر دو دولتین متاخبین که طبیعتاً می بینند که مانند اعضای یک وجود به رنج و آزار یافتن یکی دیگری متأثر و متأذی میشوند، قرار داده اند که این وحدت معنویه و اتفاق طبیعی را که از مدتهای مدید بین شان جایگیر است، نقل کنند به ساحه سیاسیه و آنرا بحالت اتفاق مادی و رسمی تبدیل دهند و تیمناً موافقت نمودند بعقد معاهده باهمی که مقدمه الخیراست بنام سعادت مستقبل عموم شرق و برای این مقصد از طرف حکومت مجلس کلان ملی ترکیه یوسف کمال بیگ ناظر امور اقتصادی و داکتر رضا نور بیگ ناظر معارف از اعضای حکومت مشارالیهما و از طرف افغانستان جنرال محمد ولی خان سفیر فوق العاه مرخصی نماینده تعیین شده، مرخصین مشارالیهم بعد از نشان دادن صلاحیت نامه های خود شان و تصدیق کردن برصحت آنها مواد ذیل را قبول کردند:

ماده (1): دولت علیه ترکیه الی ماشاء الله و به استقلال زندگانی بسر می کنند و بافغانستان بروابط صمیمیه وجدانیه مربوط میباشد، فرض خود میداند که دولت علیه افغانیه را مستقل بشناسد.

ماده (2): دولتین عالیتین عاقدین آزادی و حریت کامله و تملک حق استقلال همه ملل شرق را بهر اصول و طرزیکه برای اداره و ترتیب حکومت خودها آرزو کنند، قبول میکنند و استقلال دولتین بخارا و خیوا را تصدیق مینمایند.

ماده (3): دولت علیه افغانستان دولت علیه ترکیه را که از زمانه های قدیم خدمات برگزیده و رهبری برای عالم اسلام کرده و علم خلافت را بدست گرفت، دولت مقتدابها تصدیق میکند. [مقصد از "مقتدابها" در این جمله آنست که دولت افغانستان در امور دینی و اساست مذهب حنفی از شیوه فقهای عثمانی پیروی میکند - کاظم]

ماده (4): هرکدام از حکومت های خارجی که بخواهد درشرق سیاست استیلا و استثمارجویانه تعقیب نماید و یک تجاوزی بریکی ازین هر دو دولت بوقوع بیاورد، طرفین عاقدین این تجاوز را عین تجاوز بر خود شمرده بوسایط ممکنه در چاره آن خواهند کوشید.

ماده (5): طرفین عاقدین قبول میکنند که با دولت سومی که با یکی از طرفین درحالت اختلاف باشد، تشبث نمی نمایند، برای عقد مقاوله و یا معاهده دولیه که موافق باشد به منافع دولت سوم و یا مضر باشد به منافع یکی از دولتین عاقدین و تعهد مینمایند که اگر یکی از طرفین بخواهد که یک معاهده با دول دیگر عقد کند، پیشتر بدولت معاهده خود معلومات بدهند.

ماده (6): طرفین عاقدین برای تنظیم معاملات تجاریه و مناسبات اقتصادی و اجنت ها و شهمندرها [نمایندگان] سیاسی مقاوله نامه های علیحده می نویسند و از اکنون بمرکز های جانبین سفیر میفرستند.

ماده (7): طرفین عاقدین در بین خود پوسته های خصوصی و منتظم احداث میکنند و یکی آن اولتر متقابلاً یکدیگری را از وضعیت سیاسی خود و از معارف و از تجارت و از احوال و وضعیت های دیگر و از هر نوع احتیاجات و آرزوهای خود خبر میدهد.

ماده (8): حکومت ترکیه برای افغانستان بطور اعانت فنیه و علمیه تعهد میکند که هیئت از متعلمین ملکی و افسران عسکری بفرستد. این هیئت متعلمین و افسران کم از کم پنج سال صرف مساعی میکند. بعد از اختتام این مدت مقرره اگر حکومت افغانستان خواهش نماید، میتواند از دولت علیه ترکیه دیگر یک هیئت صاحب منصبان عسکری ترکیه را طلب نماید. حکومت علیه ترکیه فرستادن آنرا تعهد میکند.

ماده (9): این معاهده نامه به بسیار زودی به مرکز های جانبین تصدیق میشود و از آنزمان اعتباراً مرعی الاحکام میشود.

ماده (10): این معاهده نامه دو نسخه نوشته در ماسکو تنظیم و ترتیب یافته از طرف مرخصین طرفین دستخط شد. این معاهده بتاریخ 11 حوت 1299 هجری شمسی تحریر شد.

امضاء : محمدولی سفیر فوق العاده
یوسف کمال بیگ - داکتر رضاء نور بیگ

د پانو شمیره: له 3 تر 4

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته راښوای. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله لیکنه له رالیرلو مخکي په خیر و لولی

معاهده فوق بعداً بتاريخ 27 میزان 1301 هجری شمسی (18 اکتوبر 1922م) درمسجد جامع عیدگاه شهر کابل پس از ادای نماز جمعه بوسیلهٔ اعلیحضرت شاه امان الله غازی و جلالتمآب جنرال فخرالدین پاشا سفیرمختار دولت جمهوری ترکیه تصدیق و امضاء و اسناد مصدقه بین جانبین تبادل شد. (برای شرح مزید دیده شود: وکیلی پوپلزائی: "سلطنت شاه امان الله..." جلد اول، صفحه 476 تا 481)

جنرال فخرالدین پاشا سفیرمختار دولت ترکیه ضمن ابراز خشنودی و شکران از امضای معاهده به حضور شاه غازی چنین گفت: «شوکت مآب! آرزوی اتحاد بین دو ملت ترک و افغان که متحرک و متحسس همین مقصد و اصل بوده به رابطهٔ صمیمیه قلبیه و منافع عالییه اسلامییه بهمدیگر مربوط و متحد و در سعادت و فلاکت باهم مشترک اند، الله الحمد امروز بصورت علوی و درخشان بساحهٔ فعالیت منتقل میشود و مناسبات سیاسیه و وحدت معنویه بین دولت ترکیه که دارای خلافت کبرای اسلامییه و دولت افغانیان باین صورت در صحنه سیاست تائید میگردد - دلهانیکه از نفاق و تفرقه بین عالم اسلام داغدار گردیده بود، شبه یی نیست که باین واقعهٔ مهمهٔ سیاسیه مرهم پذیر و سر از نو حیات تازه یافته و می یابد.» او در پایان گفتار خود علاوه کرد: «شوکت مآب! ازین جهت که نسخهٔ عهدنامه باهمی دولت برادر و دو دولت متحد و متفق امروز از طرف شاهانه بزیر بیرق دیشان افغانی پیچیده به ملت و حکومت تودیع نموده میشود و بشرف تسلیم آن مشرف میگردد و نسخه دیگر آنرا که از طرف ملت و حکومت بحضور شاهانه فرستاده شده به بیرق ذی شرافت عثمانی پیچیده بشرف تودیع آن نائل میشود، افتخار و مباهات مینمایم. خداوند این بیرق های را که نسخه های عهدنامه مان بدان پیچیده تبادل میگردد، برای ایفای آن وظایفی که بمقابل هم بر ادای آن مجبوریم، رهبر معنوی گرداند آمین.»

با این ترتیب معاهده افغان - ترک شکل رسمی پیدا میکند و اما باید خاطر نشان ساخت که مراسم تبادل اسناد مصدقهٔ معاهده زمانی صورت گرفت که در ترکیه نظام مشروطه با حفظ خلافت عثمانی قایمقام بود که بعداً بتاریخ 29 اکتوبر 1923 وقتی قدرت بدست مصطفی کمال پاشا رسید، او انحلال خلافت عثمانی را اعلام کرد و نظام جمهوری را در ترکیه جانشین آن ساخت. این تغییر مهم در ترکیه هنگامی صورت گرفت که در افغانستان شورش مشهور به "ملای لنگ" در ساحات جنوبی کشور در برابر تحولات جدید حکومت امانی در حال گسترش بود و شاه تحت فشار عناصر محافظه کار دینی قرار داشت. درهمچو وضع حساس وقتی شاه امان الله غازی دومین لویه جرگه را در ماه سرطان 1303 در کابل دائر کرد و موضوع معاهدات دولت را با کشورهای دوست در اجندای مباحثات لویه جرگه مطرح ساخت، در رابطه با تحولات تغییر نظام در ترکیه از خلافت به جمهوریت، بخصوص ذکر کلمهٔ "مقتدابها" در ماده سوم معاهده از یکطرف و انحلال خلافت از طرف دیگر موجب مباحثات جدی در آن لویه جرگه گردید. که ذیلاً به شرح آن پرداخته میشود.

(ادامه دارد)

د پانو شمیره: له 4 تر 4

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de یادونه: دلیکني د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرلو مخکي په خیر و لولئ